

41. Тернопільська облрада вимагає розірвати Будапештський меморандум // Корреспондент.net. – 2009. – 28 серпня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/948837-ternopilska-oblrada-vimagaе-rozirvati-budapeshtskij-memorandum>

42. Теффт Дж. Україна: Питанням безпеки в перебігу виборчої кампанії надається мало уваги (січень 2010 р.) // Павло Гай-Нижник, д-р іст. наук. Особистий сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2009.Tefft.php>.

43. Трансформація національних концепцій безпеки як відповідь на нові глобальні та регіональні виклики і загрози: досвід України та НАТО: зб. міжнар. конф. – К.: НІСД, 2012.

44. Угода між Російською Федерацією і Україною по Чорноморському флоту // Российско-украинские отношения: сб. документов 1990-1997. – М.: МИД РФ, МИД Украины, 1998.

45. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону (підписана 17.05.2010 р., ратифікована Україною Законом № 2466-VI від 08.07.2010 р., набрала чинності для України 29.07.2010 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_365.

46. Угода між Російською Федерацією та Україною про невідкладні заходи з формування Військово-Морського флоту Росії та Військово-Морських сил України на базі Чорноморського флоту // Российско-украинские отношения: сб. документов 1990-1997 рр. – М.: МИД РФ, МИД Украины, 1998.

47. Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту (28 травня 1997 р.) // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_075.

48. Угода між Україною і Російською Федерацією про принципи формування ВМС України та ВМФ Росії на базі Чорноморського флоту колишнього СРСР (3 серпня 1992 р.) // Павло Гай-Нижник, д-р іст. наук. Особистий сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1992\(08\)03.Chorn.flot.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1992(08)03.Chorn.flot.php).

49. Угода між Україною і Російською Федерацією про подальший розвиток міждержавних відносин від 23.06.92 р. // Лига. Закон. Законодательство Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU92140U.html.

50. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (28 травня 1997 р.) // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_076.

51. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359.

52. О Концепции национальной безопасности: Указ Президента Российской Федерации от 10 января 2000 г. № 24 // Агентство военных новостей. – 2000. – 19 января. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/2004/>.
53. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 р. «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році» (17 листопада 2010 р.): Указ Президента України № 1119/2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2010\(11\)17.RNBO.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2010(11)17.RNBO.php).
54. Укрінформ. – 1992. – 22 листопада.
55. Хартія Україна-США про стратегічне партнерство, 19 грудня 2008 року // Верховна Рада України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=840_140.
56. Хто лобіював Будапештський меморандум? // Висновки. – 2016. – 5 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vysnovky.com/analytics/politics/2479-hto-lobiyuvav-budapeshtskii-memorandum>.
57. Що таке Будапештський меморандум і чому він нам не допоможе // Преса України. — 2014. – 2 березня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/17656/>.
58. Ющенко готовий повернути Україні ядерний статус // Обозреватель. – 2009. – 1 вересня [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/news/2009/9/1/213049.htm>.
59. Як позбулися ядерного «щита» // Львівська Пошта. – 2009. – № 10 (748). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivpost.net/suspilstvo/n/3127>.
60. Joint Statement by President George W. Bush and President Viktor Yushchenko / A New Century Agenda for the Ukrainian-American Strategic Partnership. – April 4. – 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/04/20050404-1.html>.
61. Pifer S. Ukraine crisis' impact on nuclear weapons. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edition.cnn.com/2014/03/04/opinion/pifer-ukraine-budapest-memorandum/>.
62. World Economic Outlook Database / International Monetary Fund. – April, 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/index.aspx>.

Pavlo Hai-Nyzhnyk

**A PRELUDE TO WAR: RUSSIAN-UKRAINIAN MILITARY
AND POLITICAL RELATIONS IN THE CONTEXT
OF INTERNATIONAL LAW AND NATIONAL SECURITY
(1990–2010)**

Сергій Адамович

РОСІЙСЬКИЙ СЛІД У ФОРМУВАННІ «НОВОРОСІЙСТВА» З МЕТОЮ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ПІВДНЯ І СХОДУ УКРАЇНИ (1990-2016 рр.)

Децентралістські і сепаратистські процеси, що охопили СРСР наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст., знайшли своє відображення на Півдні України у формі «новоросійства». В умовах розпалювання російськими спецслужбами регіональних відмінностей усередині України вивчення причин активізації сепаратистських процесів у південних областях держави під час розпаду СРСР, президентських виборів 2004 р. та після Революції гідності 2014 р. дозволить у майбутньому уникнути загострень у відносинах між регіонами і центром і нейтралізувати імперську політику Росії.

Проблеми «новоросійства» у своїх дослідженнях торкалися вчені В. Гордієнко, Я. Дашкевич, Л. Залізняка, І. Курас. Зокрема, Л. Залізняка на історичному матеріалі обгрунтував безпідставність тверджень ідеологів «новоросійства» про визначальний вплив росіян в освоєнні краю [1].

Я. Дашкевич основними проявами ідеології та пропаганди новоросів назвав: 1) завзяту боротьбу проти всього українського, культивувацію імпер-

Майдан. 29 грудня 2013 р. (фото: Іван Лозовий)

ської російської ідеї, російської культури, мови; 2) висування ідеї існування якоїсь особливої міфічної національності, окремого етносу «одеситів» та «новоросів»; 3) залякування національних меншин нібито примусовою українізацією; 4) стимулювання та підтримка масової міграції росіян із Російської Федерації, щоб таким чином зміцнювати реальну русифікацію; 5) намагання приєднати до уявної «Новоросії» якнайбільше території у межах України та поза її кордонами; 6) створення для т. зв. «Новоросії» власної економічної системи, яка виникла б під назвою Одеської спеціальної економічної зони [2, с. 2-21].

Оригінальна, але бездоказова версія причин поширення сепаратизму в Одеському регіоні прозвучала на сторінках «Молоді України». Автор Ю. Брязгунов відстоював думку, що масовий від'їзд євреїв з Одеси знизив інтелектуальну планку знаменитого міста і тому «боделанізм з ківаловщиною й перемогли, бо порушилася рівновага в бік маргінесу з Придністров'я та малоросійства одеських приміських трущоб» [3, с. 1]. Автор даної статті ставить перед собою завдання оцінити значення «новоросійства» в сучасній історії України, визначити роль російського впливу та місцевої влади в його ініціюванні.

Відзначимо, що напередодні здобуття Україною незалежності незадовільна ситуація склалася в економіці та соціальній сфері областей Півдня України. Так, Одеська область за рівнем забезпеченості житлом посідала 21 місце серед областей УРСР, за рівнем забезпеченості стаціонарною медичною допомогою – 22 місце. Серед інших проблем виокремлювалася проблема забезпечення населення якісною питною водою, через будівництво заводів хімічної промисловості загострився стан екології [4, арк. 33-35].

Ряд сіл з болгарським, молдавським, гагаузьким населенням відставали в соціальному розвитку, особливо в порівнянні з сусідніми районами Молдавії. Ще більшою мірою це стосувалося багатьох українських сіл. Загалом, за показниками розвитку соціальної інфраструктури область посідала одне з останніх місць у республіці [5, арк. 78].

Поширювалося невдоволення суспільства існуючим соціально-економічним становищем. Так, згідно з результатами опитування мешканців м. Одеси в лютому 1990 р., більшість респондентів (74 %) дали негативну оцінку стану соціальної справедливості в суспільстві, місті, трудових колективах, вказували на поширення несправедливого ставлення до себе [6, арк. 20].

Комуністи з тривогою констатували тенденцію до старіння партії, скорочення припливу свіжих, молодих сил [7, арк. 26]. На засіданнях XXVIII конференції Одеської парторганізації виступаючи чесно зізнавалися, що «ми поступаємося Руху в праці з молоддю» [8, арк. 127]. Відповідно до

інформації ідеологічного відділу Одеського обкому КПУ від 10 липня 1989 р., в області вже була помітною діяльністю опозиційних організацій – Демократичного союзу, Народного союзу сприяння перебудові, Української Гельсінської спілки [4, арк. 14].

З 1988 р. в Одеській області почали створюватися національно-культурні товариства (Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, Товариство імені Д. Благоева, Товариство єврейської культури імені Н. Лур'є, грецький клуб «Еллада», Товариство вірменської культури, обласне відділення Німецького культурно-просвітницького товариства, Товариство бесарабських молдаван (м. Ізмаїл), Товариства унгарської і корейської культур). Окремі з них не обмежувалися культурологічними цілями, а втягувалися в акції Руху й інших політичних партій. Різко збільшилася в області також кількість націонал-демократичних агітаторів з Західної України [9, арк. 5, 13, 16].

У цих умовах проросійськи налаштовані партійно-радянські органи починають проводити політику засудження українського відродження, залякують російськомовне населення утисками в майбутньому, сприяють поширенню «новоросійства» як ознаки окремішності від решти країни. Ознаки сепаратизму проявилися під час підготовки військово-ідеологічного активу до зустрічі в серпні 1990 р. з М. Горбачовим та Д. Язовим. На цій зустрічі член Одеського обкому КПУ начальник політуправління округу В. Плеханов запропонував свій варіант боротьби з «розгулом демократії, українським та молдавським сепаратизмом: якщо законні інтереси наших сімейств і російськомовного населення будуть ущемлятися, армія виступить на захист завоювань соціалізму із зброєю в руках» [10, с. 3].

У серпні 1990 р. в Одесі з'явився Демократичний союз Новоросії і Бессарабії. О. Сурилов як голова оргкомітету Союзу зазначав, що утворювана політична структура мала стати міжпартійною широкою демократичною організацією, яка «поширювала б свою діяльність не тільки на Новоросію, але і Бессарабію як територію, що історично склалася». У свою чергу, ознаками єдності Бессарабії і «Новоросії» політик називав багатонаціональність регіону і статус російської як мови міжнаціонального спілкування [11, с. 2].

Мету діяльності союзу О. Сурилов вбачав у збереженні соціальної стабільності в регіоні, недопущення жодних форм політичного тероризму. Союз виступав категорично проти територіальних претензій Народного фронту Молдови на Буковину і Південну Бессарабію; утисків національних рухів гагаузів та багатонаціонального населення Придністров'я; використання російської топоніміки на Одещині, Миколаївщині, Херсонщині [11, с. 2].

Доктор юридичних наук О. Сурилов став найактивнішим популяризатором ідеї «Новоросії» і проголошення на землях Молдови Придністровської республіки. Він, як і О. Солженіцин, вважав, що в дикому полі кочовиків – «Новоросії», Криму, Донбасі «сроду старой Украины не было» [1, с. 18].

Одеський вчений намагався відстояти думку, що «ідеї федералізму живі і в республіці мають право голосу... Тому ця проблема на республіканському рівні може загостритися, а федеративний устрій республіки навіть стати цілком ймовірним шляхом збереження територіальної цілісності України...» [12, с. 3]. О. Сурилов навіть вважав, що федералізм необхідний, щоб «не нівелювати Україну, не зруйнувати її регіональні особливості...» [13, с. 6].

Активіст новоросійства вважав, що кожна національність на Півдні України могла претендувати на повну культурну автономію, а «Новоросія» з немолдавською частиною Бессарабії отримати статус суб'єкта Всеукраїнської федерації (як і Слобідська Україна, Закарпаття, Буковина, і т. д.). Це, на думку політика, був єдиний шлях збереження територіальної цілісності республіки [11, с. 2].

У вересні 1990 р. у газеті «Новороссийский телеграф» у статті «Держава духу» «Новоросію» було визначено «як відокремлене географічне і соціально-економічне явище». Територія нової держави визначалася від Дністра до Донбасу. Планувалося відторгнення частково або повністю 8 областей (у тому числі в Україні – Одеської, Миколаївської, Херсонської, Кримської, Кіровоградської, Дніпропетровської та Запорізької областей). У статуті Демократичного союзу Новоросії і Бессарабії визначалось: «Новороси – етнос, що складається з переселенців на обширні пусті землі Північного Причорномор'я» [10, с. 2-3].

Видання новоросів не були зареєстровані, не мали ні адреси, ні назви друкарні, і виходили за підтримки російської церкви [14, с. 3]. Активісти новоросів під протекторатом Одеського обкому Компартії України зосереджувалися в Одеській асоціації психологічних досліджень, Одеській демократичній спілці соціального оновлення, Одеському обласному комітеті захисту миру, товаристві «Милосердя», Фонді соціальної допомоги імені доктора Гааза [10, с. 2].

Свідченням залежності «новоросів» від проросійських сил стало те, що дві монографії О. Сурилова про діячів Ришельє і Дерібаса вийшли в республіканських видавництвах після безпосередніх контактів з директорами друкарень першого секретаря Одеського обкому КПУ Р. Боделана. Програму досліджуваної організації активно підтримували офіційна преса, радіо і телебачення.

Крім того, лозунги «Смерть Руху», «Украинские оккупанты, вон из Одессы», «Новороссия – это прекрасно», які з'явилися в Одесі, працівники житлово-комунальної служби не поспішали знищувати [10, с. 3]. Правозахисні органи не вбачали також у цьому порушення принципів інтернаціоналізму [15, с. 2].

Цікаво, що ультиматум до Верховної Ради України від «трудящих» південних областей про їх відокремлення від України у випадку відмови підписати Союзний договір «новороси» планували виголосити в жовтні 1990 р. не через О. Сурилова, а через лідера комуністів Одеси В. Хмельнюка [10, с. 3].

Ідеї новоросійства підтримували також рупори російського шовінізму – газета «Литературная Россия» та журнали «Молодая Гвардия», «Москва», «Наш современник» [16, с. 182]. Історики К. Мяло і П. Гончаров народжують «новоросів», щоб вручити їм месіанську роль відродження Росії. Вони вважали, що «ново росами» слід вважати тих, хто живе на південному заході, півдні та сході України [17, с. 96].

Однак ідеї новоросів не захопили широкі суспільні верстви Півдня України. На Миколаївщині, за свідченнями очевидців, про «республіку» Новоросію мало хто чув, а ідею відокремлення приморських областей здебільшого сприймали як пустослів'я [18, с. 2]. Натомість у Херсоні складно було знайти навіть конкретних носіїв «новоросійської ідеології» [19, с. 7].

Поява висловлювань про Новоросійський край, який ніколи не мав стосунку до України, спричинила заяву-протест Одеської обласної організації Народного Руху України від 17 липня 1990 р. [20, с. 2]. Свій протест проти публікацій в «Новоросійському телеграфі» висловило Українське мовно-культурне товариство «Лелека» і вийшло зі складу Асоціації національно-культурних товариств, які видавали часопис [21, с. 3].

Після того, як ідея союзу «Новоросії» і Бессарабії (конструкції О. Сурилова, «Новороссийского телеграфа») провалилася і призвела до ескалації молдавсько-румунського націоналізму та шовінізму, сепаратисти почали висувати ідею союзу «Новоросії» з Придністровською республікою [2, с. 21].

Зрештою О. Сурилов усно і письмово сповістив керівництво Одеського Руху, що відмовляється від «Новоросії». Статуту цієї організації Одеська міськрада не зареєструвала, бо ніхто й не подавав його. Сам О. Сурилов спільно з членом Думи Російського християнсько-демократичного руху О. Костецьким взявся організувати Одеське російське культурне товариство [10, с. 3].

Натомість пропаганду за національність «одеситів» вів голова Одеської міськради В. Симоненко [2, с. 20]. Восени 1991 р. в Одесі було засновано громадський рух «Одеса», що домагався додаткового бюлетеня на всеукраїнський референдум, в якому одесити мали б висловити своє ставлення до можливої двомовності в Одесі, надання місту особливого статусу і федеративного устрою України. Одним з ініціаторів руху став депутат міськради заступник голови райради Київського району Одеси О. Костусев [22, с. 21].

Після серпневих подій 1991 р. проросійська радянська еліта спробувала законсервувати свій статус у регіоні. У зв'язку з цим у жовтні 1991 р. у Херсоні на зустрічі керівників Одеської, Миколаївської, Херсонської областей та Кримської АРСР прозвучала ідея створення регіонального автономістського утворення на Півдні України. Були розглянуті питання щодо координації дії Рад південноукраїнського регіону для протидії націоналізму, подолання економічної кризи, проведення спільних політичних акцій. Також обговорювалися Закон про мови та становище в придністровських районах Республіки Молдова. Учасники зустрічі також планували скликати розширену нараду представників Кримської Верховної Ради, районних, міських, обласних рад Півдня, а також Запорізької та Дніпропетровської областей [23, с. 1].

Ситуація на Півдні України ускладнювалася становищем українців Придністров'я. Наприкінці літа 1991 р. президент Придністровської Молдавської республіки В. Смірнов навіть привіз до Києва звернення Верховної Ради Придністров'я про включення цієї території до складу України [24, с. 121-122].

Усередині 90-х рр. ХХ ст. українське суспільство зіткнулося зі спробою модифікувати «новоросійство» через створення міфічної наднаціональної спільності ряду областей Півночі, Сходу і Півдня України (ідея «Большого Юга») [25, с. 121-122]. Однак свідченням штучності «новоросійства» стали результати переписів населення 1989 р. і 2001 р. в Одеській області. Так, якщо в 1989 р. українцями себе називали 54,6 % жителів Одещини, то в 2001 р. кількість українців зросла на 7,6 %. Відповідно, зменшилася кількість тих, хто називав себе росіянами (з 27,4 % в 1989 р. до 20,7 % в 2001 р.) [26, с. 129].

Попри явну маргінальність та проросійськість ідеї «новоросійства», вона все ж знаходила підтримку в окремих радикалів лівого спрямування. Десять громадян України, Росії та Молдови, які входили у так звану групу комсомольців, розповсюджували газети та листівки антиконституційного змісту з закликом відокремити південні області України від держави та створити на цій території Причорноморську Радянську Республіку. У лип-

ні 2004 р. СБУ звинуватила цих громадян у спробі повалення державного ладу України [27, с. 3].

Ідеї сепаратизму на Півдні України активізувалися під час Помаранчевої революції в листопаді 2004 р., коли найбільше замішані у фальсифікаціях місцеві представники влади почали за мовчазної згоди центральних органів державного управління та за неформального керівництва зі сторони російських спецслужб декларувати сепаратистські гасла. Такі кроки, за задумом політтехнологів, мали зупинити опозицію на чолі з В. Ющенком.

Так, 23 листопада 2004 р. з ініціативи мера Одеси Р. Боделана на сесії міськради було проголосовано звернення до Президента України й органів місцевого самоуправління, в якому говорилося про необхідність наведення порядку в державі. Зранку 26 листопада 2004 р. на Думській площі Одеси прихильники Р. Боделана прийняли більш радикальну резолюцію. Але «Якщо в Україні, – сказано в резолюції, – переможуть антидемократичні націоналістичні сили, то ми будемо вимагати оголосити Одесу і всю Одеську область вільною самоврядною територією» [28, с. 5].

З цією метою прихильники В. Януковича закликали негайно зібрати депутатів Одеської області всіх рівнів і прийняти рішення про статус Одеси і всієї Одещини, а потім асамблею депутатів всіх рівнів від областей Півдня і Сходу України, і прийняти рішення про проголошення «Новоросійського краю» вільною самоврядною територією. Учасники зборів створили комітет із захисту Конституції і демократії в Одесі, який сформував добровільні народні дружини для самооборони і розбив наметове містечко поблизу мерії [28, с. 5].

У той же день в Одеській облдержадміністрації зібрались так звані представники територіальних громад міста й області. Вони за ініціативою міського голови Р. Боделана прийняли резолюцію, в якій засудили дії опозиції й пообіцяли у випадку недотримання на території України конституційного ладу створити самовладну територіально-адміністративну одиницю – «Новоросійський край» [29, с. 4].

Одеський міський голова Р. Боделан також підписав розпорядження, яким було передбачено «створити при районних адміністраціях Одеської міської ради загони народної дружини для надання допомоги в підтриманні громадського порядку органам МВС України» [30, с. 4].

До створення на Півдні України «Новоросійського краю» закликали також представники духовенства УПЦ Московського патріархату, проросійської організації «Єдине Отечество» [31, с.4].

Натомість голова Одеської облдержадміністрації С. Гриневецький у відповідь на запитання власкора «України молоді» висловився проти сепаратизму. Свою позицію виголосив також колишній мер Одеси, народний депутат Є. Гурвіц: «Я думаю, що практична реалізація ідеї так званого

«самокерованого Новоросійського краю» на базі Одещини нереальна... І ці заяви про «Новоросійський край», які звучать іще з 1990-1991 років, – ще один прояв антидержавної сутності пана Боделана. в ньому ще живе комуніст тих часів, коли Боделан був секретарем обкому КПУ-КПРС» [29, с. 4].

Участь представників одеської влади С. Гриновецького і Р. Боделана в Сіверськодонецькому з'їзді сепаратистів ще раз засвідчила їх позицію щодо територіальної цілісності держави. В інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» С. Гриновецький відмовився назвати з'їзд розкольницьким, а охарактеризував його як «реакцію на неконституційні дії деструктивних сил в Україні та спробу випередити захоплення в країні влади неконституційним шляхом» [32, с. 3].

У відповідь на участь С. Гриновецького та Р. Боделана у з'їзді в Сіверськодонецьку загальні збори представників територіальної громади Одеси висловили недовіру керівництву міста та області. У рішенні зборів наголошувалося на неконституційності ідеї відокремлення Одеської області, і зазначалося, що «основну зацікавленість у злочинних сепаратистських діях й утворенні так званого «Новоросійського краю» проявляють нинішні депутати міської й обласної рад, сподіваючись у такий спосіб зберегти посади й уникнути відповідальності за раніше скоєні ними дії» [33, с. 3].

Водночас депутат міськради Г. Селянин подав заяви в прокуратуру і СБУ, в яких зажадав порушити кримінальну справу. Депутат-опозиціонер свідчив, що одеський міський голова публічно закликав до зміни кордонів, території і державного кордону України, створення «Новоросійського краю»; із закликів Р. Боделана впливало, що «Новоросійський край» має вийти з-під юрисдикції України. Крім того, депутат звинувачував мера в ініціюванні створення «загонів самооборони», метою яких могла стати насильницька зміна конституційного ладу України та захоплення державної влади [33, с. 3].

Ознакою сепаратизму і неповаги до держави зі сторони Р. Боделана називали навіть відсутність на офіційних бланках міськради герба чи назви держави «Україна» [34, с. 4]. Крім того, в Одесі відбувалися акції з осудом ідеї створення «Новоросійського краю». Так, 5 грудня 2004 р. в Одесі біля будинку облдержадміністрації відбувся мітинг, на якому вимагали притягнення до кримінальної відповідальності Р. Боделана за заклики до сепаратистських дій [31, с. 4].

29 листопада 2004 р. депутати міськради також прийняли звернення до одеситів, в якому пропонували припинити в місті проведення будь-яких мітингів, пікетувань, страйків, закрити всі незаконні органи, комітети й інші формування, а сформовані загони добровільних дружин і загонів самооборони підпорядкувати управлінню внутрішніх справ міста [36, с. 3].

Проте прихильники В. Януковича прямо під вікнами мерії продовжували закликати до об'єднання з Росією, а громадські організації збирати підписи на підтримку створення на території Одеської і сусідніх областей автономного «Новоросійського краю» [35, с.2]. У свою чергу, Одеський штаб «Нашої України» оголосив про збирання підписів серед населення за відставку мера Одеси [37, с. 2].

Падіння авторитету міського голови Одеси у зв'язку з сепаратистськими заявами засвідчили результати опитування Центру Разумкова, проведені в середині грудня 2004 р. Згідно з результатами відповідей на запитання «Якби найближчої неділі відбулися вибори міського голови Одеси?» Р. Боделан посів лише третє місце за рівнем підтримки – 10,2 % [38, с. 11]. Одесити, які були на Майдані, розповідали, що вони не хочуть розвалювати свою Батьківщину, а одеські керівники Р. Боделан та С. Гриневецький «накрили область ковпаком, підтоптали людей настільки, що всі бояться висловити вільну думку» [39, с. 8]. Соціологічні дослідження також засвідчили, що ідею створення Південно-Східної автономної республіки в складі України підтримували 17,6 %, а не підтримували 76,3 % опитаних одеситів. Ідею відокремлення Півдня і Сходу від України і приєднання їх до Росії не підтримували ще більше опитаних одеситів – 81,1 %, підтримували – 12,3 %. Незначною в Одесі була і кількість прихильників ідеї федерального устрою України. Підтримували її 17,6 %, а не підтримували 68,9 % [40, с. 2].

Протестні акції проти сепаратизму пройшли і в інших регіонах Півдня України. Так, учасники політичного страйку в Херсоні застерegli херсонського міського голову В. Сальдо та голову Херсонської облдержадміністрації В. Ходаковського від «слизького шляху» розколу України [41, с. 2].

Уже після перемоги Помаранчевої революції 3 лютого 2005 р. кілька громадських і політичних організацій Одеси попередили Р. Боделана про те, що вони збираються ініціювати збір підписів за організацію міського референдуму з питання його дострокової відставки. А наступного дня активісти партій «Наша Україна», Соціалістична партія України, «Батьківщина», «Яблуко» та Партії захисників Вітчизни провели пікетування з вимогою скликання позачергової сесії міськради щодо питання відставки мера. На центральній площі Одеси в січні – лютому 2005 р. на підтримку Р. Боделана проходили мітинги організації «Єдине Отечество», Прогресивної соціалістичної партії України та ветеранських громад чисельністю 150-200 осіб. А виступи лідера мітингуючих В. Каурова носили відверто чорносотенний характер: заклики до національної ворожнечі та входження Одеси до складу «Новоросійського краю» [42, с. 2].

Під час виступу 15 лютого 2005 р. у стінах Одеської облдержадміністрації Державний секретар України О. Зінченко навздогін «новоросійству»

зауважив: «Ми маємо працювати з думкою про Україну та її єдність. Сепаратизм лишайте на своїй кухні. Розмови про федералізм, яким підмінили самостійність регіонів, теж залишайте. За сепаратизм під гаслами демократизації мовної політики та релігійного життя буде відповідальність по Закону» [43]. Загалом перемога В. Ющенко у президентських виборах змусила керівництво області, а особливо Р. Боделана забути про «новоросійство», а зосередити увагу на власному політичному самозбереженні. У зв'язку з цим ідея самоврядного краю позбулася серйозної політичної підтримки і підживлювалася лише російськими спецслужбами.

Революція гідності 2014 р. актуалізувала імперські плани В. Путіна щодо України. Позитивні зміни в країні після падіння режиму В. Януковича могли б призвести до початку руйнування де-факто Російської імперії, а тому російська владна верхівка анексує Крим та активує сепаратистські рухи в Україні.

Із-за забуття знову витягується міф про «новоросійськість» Півдня України і на його основі пропагується сепарування українських територій. Бренд «Новоросія» активно розкручувався за допомогою відповідних піар-технологій, навіть через рекламні віруси [44]. Цей неживий концепт поширюють не тільки сепаратисти з Донбасу і Криму, а й російська владна верхівка. Так, В. Путін 17 квітня 2014 р. заявив, що Новоросія – це «Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса» і наголосив, що вони «не входили до складу України в царські часи» [45].

Формування т. зв. Новоросії дозволяло Росії уникнути військового вторгнення в Україну, що викликало б спротив українців і масштабну міжнародну ізоляцію. Одночасно формування маріонеткової республіки відкривало б необхідний для російської експансії сухопутний коридор до Криму і наносило серйозний удар по соціально-економічному потенціалу України.

24 травня 2014 р. сепаратисти з Дніпропетровська, Запоріжжя, Одеси, Луганська, Николаєва, Харкова, Херсона з'їхалися до Донецька, щоб урочисто відкрити так званий «Народний фронт Новоросії». Також був створений Об'єднаний парламент Новоросії, а його спікером став єдиний український нардеп, що відкрито перейшов на бік сепаратистів О. Царьов.

26 червня 2014 р. на території окупованих Росією районів Луганської та Донецької областей України було проголошено так званий Союз народних республік – Новоросія. Російська дипломатія навіть намагалася легалізувати це штучне утворення на міжнародному рівні, закликаючи до «діалогу між владою в Києві та керівництвом Новоросії в контексті виконання ними мінських домовленостей» [46].

Однак спротив українців Харкова, Одеси й інших міст змусив Росію відмовитися від поширення під прикриттям «новоросійськості» окупації

України. Безумовно, переломним моментом у протистоянні «Русському миру» стала трагедія 2 травня 2014 р. в м. Одесі, яка засвідчила українськість Півдня України.

Після поразки сепаратистів в усіх областях України, крім Донбасу, і вересневих мінських домовленостей 2014 р. Новоросія як символ перестала бути потрібною Російській імперії. Під час псевдовиборів в окупованих районах Донецької та Луганської областей 2 листопада 2014 р. Об'єднаний парламент Новоросії виявився незатребуваним, очікуваного делегування його представників у владу Донбасу не відбулося. У підсумку 20 травня 2015 р. керівництво так званих ДНР і ЛНР під приводом забезпечення виконання мінських домовленостей офіційно заявило про зупинку проекту «Новоросія» [47].

Підсумовуючи, відзначимо, що спалахи «новоросійства» в умовах розпаду СРСР і під час президентської кампанії 2004 р. започаткувалися проросійськими силами штучно задля підтримки місцевих правлячих режимів. У кінці 80-х рр. ХХ ст. структури КПРС та КДБ розгорнули сепаратистські ідеї на Півдні України, щоб зупинити шлях України до самостійності. Створення самостійної «Новоросії» у 1991 р. могло зберегти владні пости за правлячою компартійною елітою. Так само в 2004 р. керівництво Одеси і обласна держадміністрація не без відома російських наставників В. Януковича в умовах загрози перемоги опозиційного кандидата В. Ющенко на президентських виборах спробували реанімувати ідеї «новоросійства». У 2014 р. в умовах розгортання російської агресії в Україні путінський авторитарний владний режим спробував територіально розколоти українські землі шляхом створення маріонеткової Новоросії, але зазнав поразки через самовідданий спротив українців Півдня України.

Відзначимо, що спалахи сепаратизму на Півдні України ініціювалися одною і тою ж компартійно-радянською елітою (у кінці 80-х рр. комуністичним ватажком, а у 2004 р. мером Одеси Р. Боделаном). Швидке згортання проявів сепаратизму в регіоні внаслідок втрати інтересу до нього місцевих компартійно-радянських еліт після утворення незалежної України в 1991 р. і завершення правлячого режиму Л. Кучми в 2004 р. засвідчило відсутність підтримки у суспільстві ідеї «Новоросійського краю». Незважаючи на включення в процес ідеологічної обробки населення Півдня України потужної пропагандистської російської імперської машини, остаточного краху ідеологія «новоросійства» зазнала під час російсько-української війни у 2015 р. Перспективи подальших розвідок «новоросійства» вбачаємо в дослідженні організаційних структур «новоросів» у 1990-1991 рр. та їх ідеологічної бази.

Джерела і література

1. Залізник Л. Від козацької вольності – до Новоросії / Л. Залізник // Пам'ятки України. – 1991. – № 2. – С. 18-23.
2. Дашкевич Я. Дискусійні питання національного будівництва Півдня України / Я. Дашкевич // Державність. – 1992. – № 1. – С. 20-24.
3. Брязгунов Ю. Одеський феномен / Ю. Брязгунов // Молодь України. – 2005. – 15 лютого. – С. 1.
4. Державний архів Одеської області (Держархів Одеської обл.), ф. П-11, оп. 151, спр. 54, 60 арк.
5. Держархів Одеської обл., ф. П-11, оп. 151, спр. 50, 82 арк.
6. Держархів Одеської обл., ф. П-11, оп. 152, спр. 68, 116 арк.
7. Держархів Одеської обл., ф. П-11, оп. 153, спр. 3, 133 арк.
8. Держархів Одеської обл., ф. П-11, ф. П-11, оп. 152, спр. 23, 140 арк.
9. Держархів Одеської обл., ф. П-11, ф. П-11, оп. 153, спр. 25, 32 арк.
10. Аксанюк М. «Новоросія»: привид повернувся в обком... / М. Аксанюк // За вільну Україну. – 1991. – 21 травня. – С. 2-3.
11. Сурилов А. К вольному краю новороссов? / А. Сурилов // Знамя коммунизма. – Одесса, 1990. – 4 сентября. – С. 2.
12. Сурилов О. Що воно таке – федерація Німеччина / О. Сурилов, М. Черкес // Голос України. – 1991. – 28 травня. – С. 3.
13. Стриженюк С. Інтерв'ю наліво і направо... / С. Стриженюк // Літературна Україна. – 1991. – 7 лютого. – С. 6.
14. Стриженюк С. Национальная этика и дорожные указатели / С. Стриженюк // Знамя коммунизма. – Одесса, 1990. – 22 сентября. – С. 3.
15. Галичина. – Івано-Франківськ, 1991. – 15 лютого. – С. 2.
16. Адамович С. «Новоросійство» Півдня України в умовах становлення незалежності України (1990-2004 рр.) / С. Адамович // Політологічні та соціологічні студії. Зб. наук. праць. – Т. III. – Чернівці, 2005. – С. 180-192.
17. Гордієнко В. Імперський синдром соціалізму – новороси! // Українські проблеми. Політичний журнал. – Стрий, 1991. – Ч. 1. – С. 94-96.
18. Зельман М. Миколаївські враження / М. Зельман // За вільну Україну. – Львів, 1991. – 28 червня. – С. 2.
19. Чуйко Г. Де розташований Херсон? / Г. Чуйко // Голос України. – 1991. – 18 жовтня. – С. 7.
20. Что такое Рух? // Знамя коммунизма. – Одесса, 1990. – 10 июля. – С. 2.
21. Нарийчук Ф. Политическая интрига на основе великодержавной терминологии / Ф. Нарийчук // Знамя коммунизма. – Одесса, 1990. – 22 сентября. – С. 3.
22. Одеса – місто особливе // Молода Галичина. – Львів, 1991. – 19 листопада. – С. 1.
23. Новоросійська асамблея? // Молода Галичина. – Львів, 1991. – 17 жовтня. – С. 1.
24. Лупиніс А. Бунт має рацію (Політичний заповіт) / А. Лупиніс. – Чернівці: МПП «Факел», 2004. – 218 с.

25. Курас І. Ф. Етнополітика: Історія і сучасність: Статті, виступи, інтерв'ю 90-х рр. / І. Ф. Курас – К.: ІПіЕНД, 1999. – 656 с.
26. Мамонтова Э. В. Проблема бilingвізма в Україні: регіонально-політичний аспект / Э. В. Мамонтова // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. – Одеса: Юрид. літ., 2004. – Вип.19. – С. 124-132.
27. Асауляк М. «Комсомольців» посадили / М. Асуалюк // Експрес. – Львів, 2004. – 22-29 липня. – С. 3.
28. Перстнева Н. Одесса собирает деньги на валерьянку / Н. Перстнева // Зеркало недели. – К., 2004. – 4 декабря. – С. 5.
29. Зварич О. «Махновщина» під проводом гаранта / О. Зварич // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С. 4.
30. Голос України. – К., 2004. – 1 грудня. – С. 4.
31. Столяров І. Опозиція в Одесі засудила губернатора С.Гриневецького і мера Р. Боделана / І. Столяров // Самостійна Україна. – К., 2004. – 4-10 грудня. – С. 4.
32. Гриневецький С. Відомо, що головна вада демократії у тому... / С. Гриневецький // Дзеркало тижня. – 2004. – 18-24 грудня. – С. 3.
33. Аксанюк М. Придністровська «самооборона» для Боделана / М. Аксанюк // Україна молода. – К., 2004. – 3 грудня. – С. 3.
34. Плис С. Девять дней, которые потрясли Одессу / с. Плис // Правозащитник України. – К., 2005. – 15-24 березня. – С. 4.
35. Астрахович Е. Валериана и уголовное дело / Е. Астрахович // День. – К., 2004. – 7 декабря. – С. 2.
36. Воронков В. «Комсомолка», «Сегодня», «День» объявлены в Одессе вне закона? / В. Воронков // Комсомольская правда в Украине. – 2004. – 1 декабря. – С. 3.
37. Ліщенко Ю. Одещина не хоче бути «новоросійським краєм» / Ю. Ліщенко // Високий замок. – Львів, 2004. – 1 грудня. – С. 2.
38. Столяров І. Порядною людиною Одеського міського голову Боделана не вважають навіть його колишні прибічники... / І. Столяров // Самостійна Україна. – К., 2004. – 18-31 грудня. – С. 11.
39. Кир'ян Н. Одеса починає звільнятися від диктатури / Н. Кир'ян // За нашу Україну. – Київ, 2004. – 3 грудня. – С. 8.
40. Столяров І. Едуард Гурвіц залишається лідером симпатій виборців Одеси / І. Столяров // Самостійна Україна. – К., 2004. – 18-31 грудня. – С. 2.
41. Час руху Опору. – К., 2004. – листопад. – С. 2.
42. Астрахович О. Ще один почесний одесит / О. Астрахович // День. – К., 2005. – 15 лютого. – С. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izvestiya.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&PageID=2229>.
43. Кметь С. Що таке «Новоросія» і як з нею бути / С. Кметь. – Режим перегляду: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/08/15/7034916/>. Сайт переглянуто 15.10.2016 р.
- <http://news.bigmir.net/world/809994-Vystuplenie-Putina---Novorossija--i-drugie-jarkie-citaty>. Сайт переглянуто 15.10.2016 р.

44. Сообщение для СМИ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/9E44E2B06F5AF7C344257D5E001F4220. Сайт переглянуто 15.10.2016 р.

45. Проект «Новороссия» закрыт. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.gazeta.ru/politics/2015/05/19_a_6694441.shtml. Сайт переглянуто 15.10.2016 р.

Serhiy Adamovych

**RUSSIAN STRACE IN THE FORMATION
OF «NOVOROSIYSTVO»
WITH THE AIM OF THE DISINTEGRATION OF THE SOUTH
AND EAST OF UKRAINE (1990–2016)**

Загострення конфронтації між протестувальниками на Майдані і владою. На вулиці Інститутській, урядовий квартал 18 лютого 2014 р. (фото: Іван Лозовий)